

Волинська область
КЗЗСО «Гіркополонківський ліцей Боратинської сільської ради»
Луцького району

Всеукраїнська краєзнавча акція
учнівської молоді
**«Українська революція: 100 років
надії і боротьби»**

Тематичний напрям **«Український
національний визвольний рух
1930-х, періоду Другої світової
війни та у повоєнні роки»**

"Україна понад усе!"

(жінки в ОУН та УПА)

Роботу виконали:

Члени військово-патріотичного
гуртка «Сокіл» («Джура»)

КЗЗСО «Гіркополонківського
ліцею Боратинської сільської ради»

Науковий керівник:

Колацька Світлана Миколаївна,
вчитель історії

КЗЗСО «Гіркополонківського
ліцею Боратинської сільської ради»

Конт. тел. 0668420999; 792871

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ I. Роль жінок у повстанських лавах	6
Розділ II. Імена знакових постатей жінок у підпіллі ОУН та УПА.....	10
Розділ III. Незвичайні долі звичайних жінок.....	15
Розділ IV. Сповідь зв'язкової.....	17
Висновки.....	20
Список використаних джерел і літератури.....	22
Додатки.....	23

Вступ

Національно-визвольна боротьба середини ХХ століття є невід'ємною частиною історичної пам'яті, тим джерелом натхнення, що дає сплеск патріотизму в українському суспільстві в умовах протистояння України зовнішній агресії. Один із феноменів цієї боротьби, зокрема в Західній Україні – масова участь жінок-українок. В історії інших народів теж не бракувало відважних воїнів у спідницях, починаючи від легендарних амазонок та Жанни д'Арк, проте юні українки, котрі виконували завдання ОУН та УПА, на п'єдесталі світового воєнізованого жіноцтва посідають особливе місце.

Тоді, у 1940-1950 рр., на території України зіткнулися в жорстокій боротьбі за власні загарбницькі інтереси сили польського шовінізму, німецького нацизму та більшовицького комунізму, і кожний з них залишив після себе руїни та криваві сліди. Це був час, коли на боротьбу з окупантами стали спочатку відділи самооборони, а потім створена Українська Повстанська Армія, узгодженими діями якої керувала ОУН. У всіх цих формуваннях брали участь жінки.

Історію збройного підпілля Організації українських націоналістів, Української повстанської армії знають і пам'ятають перш за все як історію мілітарну, яка пов'язана з військовими, бойовими операціями, терористичними чи диверсійними актами. Головними учасниками у ній є чоловіки – командири, провідники різних рівнів чи рядові виконавці. Жінкам приписують допоміжні функції, пов'язані з медичною і господарською опікою, зв'язком, розвідкою, пропагандою.

Чоловіків, котрі воювали зі зброєю в руках, полягло дуже багато. Жінки рідше перебували під кулями, однак вони несли не менший тягар. І невідомо, хто більше ризикував: той, хто стояв проти ворога віч-на-віч, чи той, хто збирав по селах продовольство та одяг, медикаменти, готував їжу і носив у ліс, наражаючи на небезпеку свою сім'ю. Ці жінки – чистіші душами, їм майже не відоме почуття меркантилізму. Зате, за силою духу, вони нічим не поступалися чоловікам. Більшість із них були добрими, ніжними, щирими мрійницями, і

водночас непохитними в усьому, що стосувалося державницької ідеї і національної гідності, пам'ятаючи про це і в безвиході оточеної енкаведистами криївки, і в безкінечності сталінських таборів.

Актуальність дослідження зумовлена потребою висвітлення імен жінок, які зробили вагомий внесок у розвиток та діяльність українського підпілля.

Новизна роботи, що вперше досліджується, – національно-визвольна боротьба на території сіл Полонка, Гірка Полонка та Оздів за участю жінок.

Мета: з'ясувати роль жіноцтва у лавах ОУН та УПА; дізнатися про життя видатних жінок українського підпілля, та тих, які були уродженками нашого краю.

Завдання: опрацювати джерела, наукову літературу, спогади, газетні статті з даного питання; зустрітися з старожилами; систематизувати матеріали та зробити висновки.

Об'єкт дослідження: жінки в національно-визвольній боротьбі.

Предметом дослідження виступають різні види діяльності жінок в національно-визвольній боротьбі.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 40-50 роки ХХ століття.

Розділ І. Діяльність жінок в лавах ОУН та УПА

Головним завданням ОУН та УПА було об'єднання населення для боротьби за власну державу. Особлива увага політичного керівництва завжди приділялась українським жінкам. Відомо, що існував своєрідний «декалог» українських націоналістів для дівчат (Додаток 1). В ідеології ОУН та УПА жінкам відводились материнсько-виховні та сімейно-господарські функції. Серед місцевого жіноцтва поширювалися такі заклики оунівців: «Не ходіть з більшовицькими катами народу, енкаведівськими горлорізами! Не виходьте заміж за них! Плюйте їм в очі»¹. Вони мали успіх серед місцевих дівчат, адже представники радянської влади та силових структур, починаючи з 1944 року, чинили наругу над місцевими жінками. А тому велика кількість жінок не лише прислуховувалася до подібних звернень, а й переходила до практичної діяльності в оунівському підпіллі.

Однією з причин залучення жіноцтва до ОУН(Б) була мобільність. Адже в умовах спочатку німецької окупації, а потім радянської жінкам легше було виконувати завдання оунівського підпілля. Українське жіноцтво спочатку виконувало допоміжні ролі, але через певний час з'явиться положення, згідно з яким жінки повинні служити підпіллю та носити зброю так само, як і чоловіки. Така участь передбачала існування «жіночої мережі». Це була відносно самостійна підструктура ОУН, що об'єднувала виключно жінок та дівчат, мала чітко окреслені функції інформаційно-розвідувального, просвітницько-пропагандистського, санітарно-медичного та постачально-побутового характеру².

Жіночій мережі була притаманна надзвичайна солідарність, взаємна підтримка та допомога.

Дуже важливу роль жінки відігравали у медично-санітарній допомозі. Основною медичною структурою був Український Червоний Хрест (УЧХ), який з 1943 року передано під керівництво жіночої мережі ОУН(Б).

¹Бурдс Дж. Советская агентура. Очерки истории СССР в послевоенные годы / Дж. Бурдс. – Москва ; Нью Йорк : Современная история, 2006. – 296 с.

²Кісь О. Жіночий досвід участі у національно-визвольних змаганнях на західноукраїнських землях у 1940-50- х рр. / О. Кісь // Схід-Захід : Історико-культурологічний збірник. – Харків, 2009. – Вип. 13-14. – С. 101-125.

У рамках УЧХ лікували та доглядали за хворими, забезпечували їх ліками та їжею, проводили освітні курси для медичного персоналу, допомагали родинам загиблих та організовували санітарні пункти у віддалених місцях. Лікування у підпільних місцях було надзвичайно складним через нестачу медичних засобів і таких необхідних речей, як чистий одяг, їжа та вода, а інколи й повітря. Очолювала УЧХ та розбудовувала його мережу в Західній Україні Катерина Зарицька-Сорока (Монета). Саме їй вдалося налагодити чітку систему розподілу обов'язків у цій організації, яка базувалася на територіальному принципі. Вона створила Крайовий Провід, який був поділений на області, округи, райони, кущі, станиці. Підпільний УЧХ складався з таких відділів: медично-санітарний, фармацевтичний, суспільної опіки та вишкільний.¹

Іншою сферою діяльності прекрасної статі, до якої залучалися освічені й талановиті особистості, була референтура пропаганди. Жінки були найкращими організаторками пропагандистської роботи у похідних групах ОУН(Б). Після утворення підпільної мережі пропагандою займалися й на місцях, де видавали підпільну літературу, пресу, листівки та відозви. Складними були технічні види роботи, особливо важко було друкаркам. Жінки перебували у підпільних друкарнях, які знаходилися у важкодоступних місцях, працювали при нестачі кисню та світла, інколи місяцями не виходячи на свіже повітря, а це спричинювало постійні запаморочення та відчуття втоми. Не зважаючи на такі умови, вони опублікували безліч праць. Крім цього, жінки виконували просвітницьку та пропагандистську роботу серед населення, спілкуючись зі школярами, вчителями та звичайними селянами.²

Також українське жіноцтво виконувало роль зв'язкових, які йшли на ризик та виконували своєрідну комунікативну функцію. Дівчата передавали та збирали інформацію, листи, документи, а також доставляли продукти, одяг, ліки, зброю тощо.

¹ Онишко Л. Катерина Зарицька. Молитва до сина / Л. В. Онишко. – Львів, 2002. – с. 15

² Онишко Л. Роль жінки в українському національно-визвольному русі серед ини ХХ століття / Л. Онишко // Український визвольний рух . – Львів, 2004. . – с. 30-38.

У разі затримання повідомлення необхідно було знищити. Діяльність зв'язкових вимагала фізичної витривалості та міцної психіки, тому що для виконання доручення необхідно було долати великі відстані у будь-яку пору року.

Жінки також були розвідницями. Основною причиною виконання такої роботи було те, що окупанти недооцінювали дівчат і ставилися до них з меншою підозрою. Розвідниці, передягнені на селянок, здобували інформацію про пересування загонів ворогів, доповідали про арешти, зради і провокації та повідомляли про загрози. Також вони допомагали повстанцям пройти незнайомими територіями, йдучи попереду та сигналізуючи про небезпеку. Нарівні з чоловіками брали участь у багатомісячних рейдах такі жінки, як Ярослава Бульбан, Уляна Погінець, Параскевія Процак та інші.¹

Зростання ролі жінок в національному підпільному русі також вміло використовували радянські органи безпеки, які застосовували жорстокі методи для вербування українок у лави своїх агентів та різними способами намагалися збудити взаємну підозру серед повстанців. Вони влаштовували системні облави і масові арешти місцевих українських жінок. Якщо затримана була невинною, то через кілька днів жорстоких допитів її відпускали, але пережите мало відвернути від співробітництва з повстанцями в майбутньому. Методи вербування були жорстокими, ставили людину перед тяжким вибором. Яскравий приклад – історія вербування Людмили Фої, яка витримала більше двох місяців допитів, а пішла на співпрацю лише тоді, коли заарештували її батьків.²

Таким розмаїттям ролей у підпіллі діяльність жінок не обмежувалася, на їхні плечі повністю покладалося дбати про повстанців та їхній побут (приготування їжі, пошиття і прання одягу та взуття, догляд за дітьми тощо), що в підпільних умовах також було дуже важко, виснажливо та небезпечно.

¹Українська жінка у визвольній боротьбі (1940-1950рр.): Біографічний довідник/ Упорядник Мудра Н.П.- Львів, 2006-с.170

²Українська жінка у визвольній боротьбі (1940-1950рр.): Біографічний довідник/ Упорядник Мудра Н.П.- Львів, 2006-с.184.

Отже, жінкам в ОУН та УПА надавалося особливе місце, і їхня практична діяльність в українському національно-визвольному русі була надзвичайно багатогранною. Представниці жіночої статі у лавах ОУН та УПА виконували різні функції, як мирні (лікарі, медсестри та санітарки), напівмирні (друкарки, пропагандистки та зв'язкові), так і воєнні (розвідниці, учасниці відділів УПА, а інколи й командири роїв), а також дбали про повсякденні потреби повстанців. Інколи вони виконували декілька функцій одночасно. Різноманітність «ролей» не обтяжувала жінок. Навпаки, вони були раді прислужитися, сприймаючи покладені на них додаткові обов'язки як своєрідний внесок у загальну справу й вияв найвищої довіри.

Розділ II. Імена знакових постатей серед жінок у підпіллі ОУН та УПА

Катерина Зарицька (Монета), Галина Дидик (Анна), Одарка Гусяк (Нуся Чорна), Ольга Ільків (Роксоляна) (Фото 1,2,3,4) – діяльність цих жінок заслуговує окремої уваги, адже вони входили до групи довірених осіб Романа Шухевича.

Ці жінки виконували особливо важливі завдання зі встановлення зв'язку між членами Проводу, стежили за виконанням доручень і розпоряджень Провідника національно-визвольного руху, обладнували криївки, слідкували за поштовими надходженнями, тобто брали участь у вирішенні всіх важливих питань на крайовому рівні. Зважаючи на постійні облави та чекістсько-військові операції, Роман Шухевич часто переїздив, тому для нього повсякчас доводилося вишукувати надійні місця для переховування. Про це, в першу чергу, піклувалися його довірені особи. На осінньо-зимовий період Шухевич «переселявся» з лісових бункерів у схрони, влаштовані на квартирах. А щоб бути у центрі подій, вони повинні були розташовуватися неподалік від обласних центрів або районних містечок, гамірні вулиці й торговельні точки яких використовувались для обміну «грипсами» (таємними посланнями, написаними на тонкому папіросному папері), необхідною літературою. Велелюдні місця слугували також «мертвими точками» – пунктами зустрічі незнайомих учасників підпілля.

Крім того, до обов'язків довірених осіб входило забезпечення Провідника необхідною літературою, інформування про місцеві події та облаштування надійних криївок для його особистих потреб¹.

Після арешту Катерини Зарицької її заступила Одарка Гусяк. До березня 1950 р. вона разом з Галиною Дидик (Анною) виконувала персональні доручення Шухевича. У червні 1949 р, Одарка відвідала Москву, їй було доручено з'ясувати місцеперебування посольства США та виявити зручні місця

¹Кісь О. Жіночий досвід участі у національно-визвольних змаганнях 1940–50-х років на західноукраїнських землях // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.. Харків, 2009.-96с..

для контактування з його представниками². Таким чином Провід національно-визвольного руху намагався поінформувати Захід про ситуацію в Україні.

Останню криївку Романа Шухевича підготувала Галина Дидик у селі Білогорща поблизу Львова. Вони прожили там близько півтора року. Вона часто роз'їжджала з різноманітними дорученнями по Україні, побувала в Харкові, Києві, Донецьку, Полтаві, Одесі, Кишиневі. Провідник доручив їй розвідати, як налаштовані люди на сході, бо роз'яснювальну роботу слід було проводити на всій території України. У кінці 1940-х рр., коли умови підпільної боротьби стали вкрай несприятливими, було прийнято рішення відправляти надійних людей у східні області. Наприкінці 1949 р. інша зв'язкова Шухевича Ольга Ільків дала згоду на переїзд. Їй доручалося підшукати надійних людей і на випадок війни чи відступу радянської влади організувати їх, аби вони змогли захопити владу у свої руки й контролювати ситуацію.¹ Цей проект не був реалізований.

5 березня 1950 року під час захоплення головнокомандуючий застрелився, а зв'язкових спіймали. За радянським законодавством ув'язнити в тюрму могли не більше як на п'ять років. Зв'язковим Р. Шухевича дали аж 25. Одарка Гусяк вийшла останньою, відбувши весь термін покарання. За свій подвиг вона отримала лише одну нагороду – орден княгині Ольги III ступеня. А от від звання Героя України вона відмовилася.²

Окремо слід сказати про жінок-дружин учасників національно-визвольного руху. Вони не лише підтримували своїх чоловіків, поділяли їх громадянську позицію та політичні переконання, але й активно допомагали у роботі. Серед таких жінок – Наталія Шухевич, дружина Романа Шухевича; Уляна Кук, дружина Василя Кука (командир УПА в 1950-1954 рр.); Марія Савчин, дружина Василя Галаси (заступник Провідника ОУН Закерзонського краю, згодом

¹Зв'язкова генерала: Галина Дидик «...На жаль, і я жива...»: спомини Галини Дидик – зв'язкової Романа Шухевича. – Гадяч. – «Гадяч». – 2007. – 230 с.

²Зв'язкова генерала: Галина Дидик «...На жаль, і я жива...»: спомини Галини Дидик – зв'язкової Романа Шухевича. – Гадяч. – «Гадяч». – 2007. – 270 с.

очолював підпілля ОУН на Волині і Поліссі); Ольга Гасин, дружина Олексі Гасина (керівник Головного військового штабу УПА); Надія Романів, дружина Василя Сидора (полковник УПА, заступник головного командира УПА, загинули разом у бою зі спецгрупою МГБ); Антоніна Мельник, дружина Ярослава Мельника (очолював штаб УПА «Карпати-Захід», загинули в листопаді 1946 року, біля гори Яворина на Станіславщині); Марія Голяш, дружина Григорія Голяша (член Проводу ОУН) та інші.¹ (Фото 5,6,7,8,9)

Цікаво, що життєвий шлях однієї з легендарних жінок українського підпілля, Марії Савчин, пов'язаний з селом Гірка Полонка.

Марія Савчин (Марічка) – діячка ОУН та УПА. Лицар Бронзового Хреста Заслуги. 1940 р. – провідниця підпільного юнацтва ОУН у Львові, надрайонова УЧХ (Українського Червоного Хреста) Перемильщини. З 1944 по 1953 рр. перебувала в підпіллі на Львівщині, Закерзонні, Польщі, Карпатах, на Поділлі, Волині та Поліссі² (Фото 10.). У своїх спогадах вона детально описує криївку «Блок» командира І.Литвинчука (Дубового), що знаходилась у селі, та розповідає про тих, з ким їй довелося в ній зустрітися.

Марія Савчин проживала у криївці восени 1949 року протягом місяця. Вперше кого вона там зустріла це був її чоловік та машиністка Ганна. Близько двох тижнів Марія, Ганна та «Орлан» були у бункері. Потім до них прийшли командир «Дубовий» з Катериною. На той момент вони були уже звінчані. Незважаючи на важкі умови підпільного життя, вони влаштовували особисте життя, тим самим приймаючи спільне рішення разом вести боротьбу.

Катерині, дружині «Дубового» було на той час 26 років. Вона мала середній зріст, зграбненька синьоока білявка з ясно-золотистими косами. Глянувши на неї, важко було уявити, що ця тендітна, з ніжним голосом жінка вже здавна заглядала смерті в вічі.³

¹Кісь О. Жіночий досвід участі у національно-визвольних змаганнях 1940–50-х років на західноукраїнських землях // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.. Харків, 2009.-96с..

²Українська жінка у визвольній боротьбі (1940-1950рр.):Біографічний довідник/ Упорядник Мудра Н.П.- Львів,2006- с.184.

³Савчин М. Тисяча доріг: спогади жінки-учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни. — К; 2017.- с278.;

За німецької окупації, в лавах УПА, Катерина була медсестрою, пройшовши спочатку санітарний вишкіл. Перші випробування в повстанській боротьбі випали їй в одному з відділів Південної Воєнної Округи, що нею командував Петро Олійник (Еней). Вона зазвичай ходила з автоматом хоча, це дуже рідко траплялося серед жінок-повстанок.

Марія Савчин зазначає, що з Катериною вони вели довгі розмови перебуваючи у криївці. Катерина була дуже охайна не лише біля себе, але й в усьому, що робила. Раз якось сказала: «Якщо смерть зустрине мене в бункері, я переодягнуся у все чисте».¹

Незважаючи на складні умови проживання, жінкам завжди хотілося виглядати гарно. Тому навіть в бункері вони старалися змінити штани на спідницю, чоботи на черевички, шкарпетки на нейлонові панчішки, підпудритися, використати парфуми. Все це не тільки не відповідало військовому статуту, але взагалі не вкладалося в інтер'єр бункера.

Цікаво, що режим життя у криївці Дубового не був дуже суворий, а з приходом «Орлана» ситуація змінилася, цього вимагали певні обставини. На Волині, зокрема, у Луцькому районі, почастишали засідки спецгруп та все частіше викривались місця перебування підпільників.

Час у криївці проходив повільно, але не марно. Командир «Орлан» прочитував звіти з літнього сезону та на їх підставі складав свої звітування, писав статті до журналів. Марія Савчин все це друкувала на машинці. У іншій кімнаті Ганна та Катерина виготовляли пропагандистські матеріали. Дуже важко було діставати папір для друкування, проте один із місцевих жителів завжди вчасно приносив його до криївки.²

Трагічно склалась доля Ганни (Антоніна Добротвор), Катерини (Катерина Литвинчук). На момент викриття криївки військами МГБ у серпні 1950 року, вони перебували там самі. Господиня, Климюк Мотря, ще встигла повідомити їх, що військо йде прямо на село.

¹Савчин М. Тисяча доріг: спогади жінки учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни. — К; 2017.-с301.;

² Данилюк В.Останній бункер // Волинська газета. – 2007. – 19 липня.

Відкривши вхід, гебісти випхали до бункера господиню, щоб переказати жінками пропозицію здатися в полон. Вона не вийшла з криївки, за те незабаром донеслися приглушені постріли. Стало зрозуміло, що дівчата-підпільниці вибрали смерть, так як знали, що вийшовши з криївки вони потрапили б у руки катів.¹

На жаль, невідомо куди відвезли тіла двох молодих дівчат та господині дому. Немає їхніх могил, так як сотень інших таких як вони, що відали своє життя за Україну, виконавши одну із заповідей Декалогу «Здобудеш Українську державу, або згинеш у боротьбі за неї...» Це ще раз підкреслює, що жінки у визвольному русі відіграли важливу роль на рівні з чоловіками, поставивши інтереси нації вище особистих.

24 серпня 2021 на 71 роковини, жінкам, що прийняли смерть під час знищення криївки «Блок», було встановлено пам'ятний Хрест (Фото 19,20) та пам'ятну дошку з іменами загиблих (Фото 21) на території Січі в селі Гірка Полонка. На цій же Січі, козаками куреня «Чорна Рада» відтворено хату Пилипа Климюка та криївку «Блок» командира УПА-Північ Івана Литвинчука (Фото 15,16).

¹Савчин М. Тисяча доріг: спогади жінки-учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни. — К; 2017.-с310.;

Розділ III. Незвичайні долі звичайних жінок

Відомо, що всенародний характер визвольної боротьби українських повстанців підтверджується масовою участю у ній жінок, серед яких були і наші односельчанки. У переважній більшості їх долі склалися трагічно. Вони або загинули у страшних муках, або ж пройшли крізь пекло тюрем і таборів.

Данилюк Валентина Іванівна, псевдо Сюзанна, 1925 р. н., уродженка с.Гірка Полонка Луцького району Волинської області. 3 серпня 1944 р. – кущова ЖЛ ОУН в селах: Коршовець, Полонка, Гірка Полонка Луцького району. 3 жовтня 1945 р. – фігурант агентурної справи Південні Луцького РВ НКВС. Арештована 1 жовтня 1945 р. Луцьким РВ НКВС, засуджена 2 листопада 1945 р. на 15 років. Покарання відбувала у Севостлазі, де й померла 18 лютого 1946 р. Реабілітована 3 березня 1992 р.¹

Коробко Любов Михайлівна, псевдо Світлана, 1926 р.н., уродженка с. Гірка Полонка Луцького району Волинської обл. 3 жовтня 1944 р. станична ЖЛ ОУН. 3 жовтня 1945 р. – фігурант агентурної справи Південні Луцького РВ НКВС. Арештована 18 жовтня 1945 р. УНКВС Волинської області, засуджена 2 листопада 1945 р. ВТ військ НКВС Волинської області до 10 років ВТТ з п. п. на 5 років. Покарання відбувала в м. Норильськ Красноярського краю. Звільнена 15 лютого 1955 р., а зі спецпоселення в м. Норильськ 16 квітня 1956 р. Реабілітована 9 березня 1992 р.²

Маколюк Лідія Іванівна, псевдо Галя, Ніна, 1928 р.н., уродженка с. Полонка Луцького району Волинської області 3 травня 1944 р. – чл. ЖЛ ОУН. Забезпечувала зв'язок між кущовими провідником ОУН, а далі між Луцьким НП та ОП ОУН. Наприкінці 1945 р. закінчила у Львові 3-х місячні курси фінансових працівників. Влаштувалася на посаду інспектора відділу кадрів Волинського обласного фінвідділу.

¹Літопис УПА. Нова серія. Т. 16: Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944–1954 рр. – Київ–Торонто, 2011. – с. 250

²Літопис УПА. Нова серія. Т. 16: Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944–1954 рр. – Київ–Торонто, 2011. – с. 366

Підтримувала зв'язок з Д. Ремарчуком (Неситим), якому передавала розвіддані. Восени 1946 р. викликала на допит Луцьким РВ МДБ.

Будучи звільненою, за порадою Ремарчука Д., перейшла на нелегальне становище, при цьому пустивши чутку, що вийшла заміж та виїхала в Новосибірську область (Росія). Перебувала в с. Рудники Маневицького району Волинської області. Займалася виготовленням светрів, рукавиць для підпілля, лікувала хворих бойовиків. З серпня 1947 р. збирала за завданням Дубового (І.Литвинчук) розвіддані та доставляла радянські газети «Правда» й «Известия». Восени 1947 р. арештована МДБ та після допиту завербована в агенти під псевдонімом Стріла. Була направлена в підпілля з завданням встановлення зв'язку з Неситим (Д. Ремарчук).¹

Присяжнюк Марія Яківна, псевдо Біла, 1922 р.н., уродженка с. Полонка Луцького району Волинської області. Провідник ЖЛ Луцького РП ОУН. Арештована 26 квітня 1945 р. у бою з ОВГ Луцького РВ НКВС у криївці поблизу с. Гірка Полонка .

Рудецька Ніна Федосіївна, псевдо Калина, уродженка с. Оздів Луцького району Волинської області. Станична ЖЛ ОУН .

Сліпчук Федора Федорівна, псевдо Ліщина, уродженка с. Оздів Луцького району Волинської області. З 1943 р. – пропагандистка Луцького НП ОУН. Арештована 1945 р. підрозділом ВВ НКВС.

Терпелюк (Ковальчук) Ольга Іванівна, псевдо Квітка, Роза, 1925 р.н., уродженка с. Полонка Луцького району Волинської області. З 1944 р. – станична ЖЛ ОУН. Фігурант агентурної справи «Терористи». Арештована 12 жовтня 1946 р. Луцьким МВ МВС.²

На жаль, це не повний перелік імен жінок, які відіграли важливу роль в діяльності ОУН та УПА на території нашого краю. Проте, навіть скупі відомості доповнюють загальну картину національно-визвольної боротьби за участю жіноцтва.

¹Літопис УПА. Нова серія. Т. 16: Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944–1954 рр. – Київ–Торонто, 2011. – с. 430

²Літопис УПА. Нова серія. Т. 16: Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944–1954 рр. – Київ–Торонто, 2011. – с. 480

Розділ IV. Сповідь зв'язкової

Спогади Мельник Лідії Іванівни (Фото 11), уродженки села Полонка, зв'язкової УПА, записані її донькою Папою Валентиною Іванівною.

«Я народилася 7 листопада 1919 року у родині селянина-хлібороба. Навчалася у місцевій сільській школі. Великий вплив на формування національної свідомості мав мій вчитель Микола Грицак, саме він прищепив мені любов до України.

У нашому селі діяло товариство «Сільський господар». У 1936 році я вступила до цього товариства як і багато моїх друзів-односельців. Тут ми, дівчата, навчалися медичної справи, а хлопці – військової. Місцеві хлопці були активними учасниками ОУН, за що були ув'язнені польською владою. Пригадую, як їх випустили з в'язниці, то ми з дівчатами їх зустрічали, вітаючись «Слава Україні! Героям Слава!»

У 1939 році прийшли совєти. Моя родина потрапила до списку куркулів та ворогів народу (батько не хотів віддавати майно та йти до колгоспу). У травні 1941 року з села вивезли десять сімей в тому числі і нашу: маму, тата та чотирьох менших дітей (батько так і не повернувся, помер в Омську, а мамі вдалось повернутися). Я на той час вже була одружена і жила у родині чоловіка, тому й не була вивезена.

Цікавий факт, мій наречений, коли я виходила заміж, Ковальчук Лаврін, працював охоронцем у тюрмі. Начальство дізналося, що він одружується і поставили умову: якщо будеш вінчатися – підеш з роботи. Він вибрав друге. Після вінчання пішов у повстанці. На той час майже з кожного двору (в селі було 98 дворів) хтось пішов в УПА.

Мій брат Дмитро та чоловік були вояками УПА, хіба я могла сидіти, склавши руки. І хоча у мене була маленька дитина, я все таки знаходила час, щоб їм допомогти (Фото 12).

У нашій хаті була управа, тут часто збиралися керівники на раду. Я їм варила їсти та прала, а головне – була зв'язковою. Вдень, а частіше вночі, долаючи десятки кілометрів, доставляла накази-«грипси» в потрібне місце.

Мені здавалося, що я мало роблю для України і часто просила: «Дайте мені якусь важчу, важливішу роботу». Хлопці відповідали, що для них зв'язок є найголовнішим.

У 1944 році повернулися совети. Почалися масові арешти. 15 грудня 1944 року заарештували і мене у селі Коршовець, куди я ходила до шевця замовляти чобітки для сина і передати «грипси». Разом зі мною заарештували ще кількох дівчат. Пригадую, що по дорозі до в'язниці ми жартували та співали пісень. Проте дуже швидко гарний настрій пропав, як тільки переступили поріг в'язниці. Мене відрекомендували як сестру «главаря банди». Розпочалися довгі допити. Дівчата приходили дуже побиті, покусані, вимучені. Я вдалася до хитрощів, щоразу прикидалася хворою. Мені влаштовували різні пастки, але я нікого не видала, і мене теж ніхто не видав.

Декалог повстанця гласив: «Здобудеш Українську державу, або згинеш в боротьбі за неї!». На допитах казали: «Здобути не здобудеш, а згинути – згинеш. А ти ж така молода!». Пропонували співпрацю, але я стояла на своєму, і страху не була, адже Україна завжди була у моєму серці.

15 січня 1945 року, не домігшись нічого, мене випустили, але спокою від них не було. Енкаведисти часто влаштовували облави у селі і брали мене з собою, виводили від хати до хати. На щастя, нічого цим не добилися.

Згодом я почула страшну звістку, що мій брат Дмитро (псевдо «Коваль») підірвався на гранаті, щоб не потрапити до рук енкаведистів, а чоловік загинув у криївці поблизу села. Криївку зрівняли з землею. Я насипала могилу, проте її невдовзі розгорнув трактор, хрест поламали. Навіть маленького горбика не залишилося на нашій українській землі, в пам'ять про її вірних синів, що боролися за неї до загибелі.

В 50-ті роки почали створювати колгоспи. Кожного ранку у селі знаходили листівки, в яких повстанці, що продовжували вести боротьбу, закликали не йти в колгоспи, чинити супротив владі. Згодом з'ясували, що листівки друкували у криївці «Блок» села Гірка Полонка. На жаль, у серпні 1950 року її було викрито. Після цього моя діяльність у лавах УПА закінчилася, так як мій керівник Федір

Затовканюк (псевдо «Пташка») у селі більше не з'являвся, то і завдань я не отримувала.

А далі пішло моє життя так як у всіх. Я вдруге вийшла заміж за Івана Михальчука (Фото 13). Маю шестеро дітей, чотирнадцять онуків, шістнадцять правнуків. У мене велика і славна родина (Фото 14).

Якби мені довелося почати життя спочатку, я б прожила його так само, у боротьбі за Україну. Я свідомо стала в оборону рідного краю, адже любила і люблю його понад усе. Я прожила своє життя з Україною в серці. »

Померла Лідія Іванівна на 92 році життя. Похована у селі Оздів Луцького району Волинської області.

Висновки

На основі опрацьованих джерел та наукової літератури можна твердити, що жінкам в ОУН та УПА надавалося особливе місце, і їхня практична діяльність в українському національно-визвольному русі була надзвичайно багатогранною. Представниці жіночої статі у лавах ОУН та УПА виконували різні функції, як мирні (лікарі, медсестри та санітарки), напівмирні (друкарки, пропагандистки та зв'язкові), так і воєнні (розвідниці, учасниці відділів УПА, а інколи й командири роїв), а також дбали про повсякденні потреби повстанців. Інколи вони виконували декілька функцій та ролей одночасно, працювали не покладаючи рук, і віддавали життя за ідею створення незалежної України.

Для тисяч українок гасло «Україна понад усе!» докорінно змінило їхній світогляд й систему вартостей, відсунувши на другий план навіть родинні цінності та материнство. Що підтверджують спогади однієї з учасниць визвольного руху Мельник Лідії Іванівни, уродженки с. Полонка Луцького району, яка, як і десятки інших її односельчан, свідомо стала на захист рідної землі.

З'ясовано, що жінки сіл Полонка, Гірка Полонка та Оздів були активними учасниками національно-визвольного руху та зробили вагомий внесок у боротьбі за волю свого народу. На жаль, відкрито імена небагатьох з них, але навіть скупі відомості викликають почуття захоплення героїзмом, жертовністю, високим патріотизмом цих жінок. Вони жили та вмирали з Україною у серці.

Найбільш інтерес у ході дослідження викликали спогади учасниці українського визвольного руху – Марії Савчин, адже життєвий шлях цієї легендарної жінки пов'язаний з селом Гірка Полонка.

Отже, жінки були дуже вагомим ресурсом ОУН та УПА, якого були позбавлені збройні й каральні підрозділи польського, німецького та радянського урядів, і саме цей додатковий ресурс значною мірою забезпечив тривалість існування й посилював ефективність діяльності повстанців. Підпілля ОУН та формування УПА, не змогло б тривалий час чинити опір ворожим режимам без внеску жінок та їхньої підтримки.

Нескорений дух і донині горить у серцях патріотів села Гірка Полонка. У селі утворений козацько-історичний курінь «Чорна Рада», побудовано музей скансен під відкритим небом «Козацьку Січ». Відтворюються традиції козацтва та сторінки історії визвольної боротьби ОУН та УПА. Члени куреня відтворили (за описом зі спогадів Марії Савчин «Тисяча доріг») сільську хату та криївку «Блок» - осередок командира УПА-Північ Івана Литвинчука (Фото 15,16,17,18).

Молодь села виховується на військових традиціях своїх пращурів, що сприяє активізації пізнавального інтересу до історії та формуванню національної свідомості. (Фото 22,23)

Матеріали дослідження використовуються на уроках історії України, історії рідного краю та позакласних заходах, у тематичних екскурсіях у відтвореній криївці «Блок», під час військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). (Фото 24,25)

Список використаних джерел і літератури

1. Антонова Т. Жінка та її «мирні», «напівмирні» та «воєнні» ролі в боротьбі ОУН та УПА // Український визвольний рух. Збірник 9. – Львів. – 2007. – 180 с.
2. Данилюк В. Останній бункер // Волинська газета. – 2007. – 19 липня.
3. Бурдс Дж. Советская агентура. Очерки истории СССР в послевоенные годы / Дж. Бурдс. – Москва ; Нью Йорк : Современная история, 2006. – 296 с.
4. Зв'язкова генерала: Галина Дидик «...На жаль, і я жива...»: спомини Галини Дидик – зв'язкової Романа Шухевича. – Гадяч. – «Гадяч». – 2007. – 261 с.
5. Кісь О. Жіночий досвід участі у національно-визвольних змаганнях 1940–50-х років на західноукраїнських землях // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Вип. 13–14. Історична пам'ять і тоталітаризм: досвід Центрально-Східної Європи. Харків, 2009. С. 101–126.
6. Савчин М. Тисяча доріг: спогади жінки-учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни.—2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2017. – 544 с.
7. Літопис УПА. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 1995. – Т. 28. Марія Савчин. Тисяча доріг: спомини – 600 с.
8. Літопис УПА. Нова серія. Т.16: Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944–1954 рр. – Київ–Торонто, 2011.
9. Онишко Л. Катерина Зарицька. Молитва до сина / Л. В. Онишко. – Львів, 2002. – с.160
10. Онишко Л. Роль жінки в українському національно-визвольному русі середини ХХ століття / Л. Онишко // Український визвольний рух . – Львів, 2004. . – с. 30-38.
11. Українська жінка у визвольній боротьбі 1940 – 1950 рр. біографічний довідник / упоряд. Надія Мудра. – Т. 1 – 3. – Львів: Світ. – 2006. –192 с.

ДОДАТКИ

Фото 1. Катерина Зарицька (Монета)

Фото 2. Галина Дидик (Анна)

Фото 3. Ольга Ільків (Роксоляна)

Фото 4. Одарка Гусяк (Нуся Чорна)

Зв'язкові, що входили до групи довірених осіб Романа Шухевича

Фото 5. Наталія Шухевич

Фото 6. Ольга Гасин

Фото 7. Надія Романів

Фото 8. Марія Савчин

Фото 9. Уляна Кук
Дружини командирів УПА

Марія Савчин («Марічка»). Фото 1955 р.

Фото 10. Марія Савчин у 1949 році перебувала
у криївці с. Гірка Полонка

Фото 11. Мельник Лідія з сестрою Катериною

Фото 12. Мельник Лідія з чоловіком та сином (фото з сімейного альбому)

Фото 13. Мельник Лідія з чоловіком Михальчуком Іваном
(фото з сімейного альбому)

Фото 14. 80-річчя Лідії Іванівни у колі родини
(фото з сімейного альбому)

Фото 15, 16. Відтворена сільська хата родини Климюків та криївка «Блок» командира УПА-Північ І.Литвинчука «Дубового» на території Січі в селі Гірка Полонка Луцького району 24 серпня 2021 року

Фото 17,18 Криївка «Блок» командира УПА-Північ І.Литвинчука «Дубового» на території Січі в селі Гірка Полонка

Фото 19,20. Відкриття пам'ятного Хреста 24 серпня 2021 року, жінкам, що загинули під час знищення криївки «Блок» 1950 року
Члени військово-патріотичного гуртка «Сокіл» («Джура»)

Фото 21. Пам'ятна дошка з іменами загиблих жінок:
Мотря Климюк, Катерина Литвинчук, Антоніна Добротвор

Фото 22,23. Члени військово-патріотичного гуртка «Сокіл» («Джура») на території Січі в селі Гірка Полонка

Фото 24,25. Гуртківці, під час проведення військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») на території Січі в селі Гірка Полонка

«Декалог» українських націоналістів для дівчат

1. Знай, що краса..., як чесність, працьовитість, розум, ввічлива поведінка подобається людям і є красою дівчини.
2. Бери діяльну участь в підпільній організації, яка хоче визволити український народ з-під московсько-більшевицького ярма.
3. Не лінуйся виконати якийсь наложений на тебе обов'язок, який несе добро українському народові.
4. Приставай тільки з такими людьми, що їх зустрінеш при спільній праці, вони тебе не скривдять і не дадуть обідити.
5. Не обманюй і не бери участі у пустих сплетнях, соромницьких жартах і розмовах, бо поважній дівчині не лицює, а шкодить.
6. Пам'ятай на кожному кроці, щоб якимсь поганим вчинком не кинути на себе сорому та не спричинити обмови.
7. Шануй свою рідну ношу і не приймай поганої міської моди, бо міська мода тебе розпоганює, а в народній ноші тобі якнайкраще.
8. Не розмовляй ніколи мовою ворогів твоїх, а шануй свою рідну українську мову і розмовляй тільки нею.
9. Не вибирай собі ніколи чужинця на свого судженого, бо знай, що ніколи не зможеш бути з ним щаслива.
10. Виходь заміж тільки за українця свідомого, твердого й чесного, і будеш з ним щаслива.